

Barbara Dobrowolska

ORCID: 0000-0003-2309-097X

Uniwersytet w Siedlcach
Wydział Nauk Społecznych

Jan Amos Komeński w nowoczesnej pedagogice. Badania – konteksty, interpretacje i perspektywy polskiej komeniologii

John Amos Comenius in modern pedagogy. Research – contexts,
interpretations and perspectives of polish comeniology

DOI: 10.34739/szk.2023.10.01

Streszczenie: Artykuł stanowi analizę zagadnień związanych z rozwojem komeniologii w naukach społecznych i humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki jako dyscypliny. Zawiera krótki rys historyczny obejmujący badania nad życiem i twórczością Jana Amosa Komeńskiego. Dotyczy badań nie tylko z zakresu pedagogiki, ale także innych nauk humanistycznych (filozofia, językoznawstwo). Zawiera również wątki interdyscyplinarnego dyskursu naukowego w kształtowaniu się komeniologii i jej rozwoju. W artykule wskazano polskich pedagogów związanych z komeniologią, m.in. prof. Barbarę Sitarską, badaczkę Komeńskiego, twórczynię i redaktorkę „Siedleckich Zeszytów Komieniologicznych”. Tekst kończy się refleksją nad komeniologią i jej dalszymi perspektywami.

Słowa kluczowe: Komeński, komeniologia, nauki społeczne i humanistyczne, pedagogika

Abstract: This article is an analysis of issues related to the development of comeniology in the social sciences and humanities, with particular emphasis on pedagogy as a discipline. It contains a brief historical outline, including research on the life and work of John Amos Comenius. It concerns research not only in pedagogy, but also in other humanities (philosophy, linguistics). It also contains threads of interdisciplinary scientific discourse in the formation of comeniology and its development. The article indicates Polish educators associated with comeniology. One of the chapters is devoted to Prof. Barbara Sitarska, a Comenius researcher, creator, and editor of the Siedlce Comeniological Journals. The text ends with a reflection on comeniology and its further perspectives.

Keywords: Comenius, Comeniology, Social Sciences and Humanities, Pedagogy

Wprowadzenie

Badania związane z Janem Amosem Komeńskim w pedagogice polskiej mają już swoją wieloletnią tradycję. Wynika ona z uniwersalizmu jego twórczości i dzieł, w których można odnaleźć problemy charakterystyczne

dla naszej współczesności. Chociaż różni je znacząco tło historyczne, to idee Komeńskiego wydają się nadal żywe. Charakteryzuje je ciągła troska i poszukiwanie szczęścia, rozwoju jako niezbywalnej siły i energii człowieka, zmierzanie ku doskonałości egzystencji i wykluczania z niej niedostatków i trudności. Najpełniej zamierzenia i myśl społeczno-filozoficzną – bez wątpienia również pedagogiczną – oddaje pansofia, będąca „wiedzą o wszystkim, co jest, o sposobach istnienia wszystkich rzeczy oraz o ich przeznaczeniu i pożytku” (za: Sztobryn, 2016, s. 26). Świat Komeńskiego łączy byty materialne i duchowe. Połączenie świata realnego z duchowością wydaje się jednym z atutów w twórczości Komeńskiego w transpozycji przeszłości na współczesny grunt nauk społecznych i humanistycznych. Porządek aksjologiczny jest u Komeńskiego jedną z kluczowych kategorii porządkujących egzystencję człowieka, a w rezultacie kształtuje świadomość społeczną i rozwój społeczeństw. „Komeński był przekonany, że da się to osiągnąć przez wychowanie pansoficzne, polegające na dostosowaniu człowieka do życia w świecie dla niego zrozumiałym. Miał nadzieję na pełne zrozumienie świata, to jest przyrody, człowieka i Boga” (Bieńkowski, 1998, s. 89). „Człowiek postrzegany był zatem jako istota społeczna z przynależnymi jej atrybutami materializmu, ale również duchowości. Wychowanie stawało się procesem prowadzącym do ukształtowania człowieka konstruującego i kreującego świat z jednoczesną zdolnością rekonstrukcji zastanej rzeczywistości i sytuowaniem człowieka w kontekście boskiego bytu” (Dobrowolska, 2022, s. 49). Co zatem legitymizuje zestawianie go z współczesnością? Dokąd sięgają granice interpretacji jego dzieł i twórczości oraz uznawanie ich uniwersalnej wartości? Jakie są współczesne oczekiwania społeczne i perspektywy komeniologii? Na ile wydaje się ona przydatna w myśli pedagogicznej w dobie radykalnych zmian mentalnych i sztucznej inteligencji, entuzjazmu wobec współczesnych technologii? Co łączy współczesną myśl pedagogiczną z ideami i głębią teoretycznych rozwiązań Komeńskiego, jego refleksji i pansofii?

Komeński w pedagogice: wybrane badania, interpretacje i poszukiwania

Pedagogika Jana Amosa Komeńskiego, począwszy od lat 70.–80. XX wieku, pojawiała się w programach dydaktycznych szkół wyższych. Chodziło tu głównie o ukazanie kontekstu dydaktycznego w nauczaniu i uczeniu się, co stanowiło podstawę kształcenia nauczycieli. Wyposażenie ich we

wspomnianym czasie w taką wiedzę było związane z duchem czasu. Znajomość klasyki pedagogicznej była wówczas wymogiem programów akademickich. Z jednej strony kształtowała świadomość historyczną i rozumienie procesów społeczno-kulturowych w kontekście zachodzących przemian, z drugiej wyposażała w tak zwaną wiedzę ogólną, stanowiącą podstawę formowania się postaw intelektualnych. *Wielka dydaktyka* (Komeński, 1956) była przedmiotem analiz pedagogicznych i filozoficznych, co pozwalało na studia komparatystyczne nad myślą pedagogiczną, kształtowało umiejętność dedukcji, formowania sądów i ogólnie przysposabiało adeptów do zawodu nauczycielskiego. Obecnie wielu klasyków pedagogiki odeszło w niepamięć – w tym także Komeński – a kształcenie na kierunkach pedagogicznych skupiło się bardziej na parametryzacji kształcenia i mechanizmach globalizacji niż szeroko rozumianym rozwoju (Dobrowolska, 2015, s. 79-88). Biorąc pod uwagę zagrożenia współczesnego świata i rozwój technologii cyfrowych, pojawia się pytanie o kondycję społeczeństw, wymiary edukacji, kształcenie nauczycieli. Problemy te nie są obce Komeńskiemu, choć w innym kontekście społeczno-historycznym. Na ile są one aktualne w dzisiejszych programach akademickiego kształcenia nauczycieli? Czy stanowią wartość edukacyjną, czy też wydają się archaiczną i zbędną wiedzą w świecie uniformizacji, kultury masowej i zgoła odmiennych potrzeb społecznych? Jaką pozycję przypisujemy współcześnie kategorii podmiotowości, personalizmu, jakże ważnym w koncepcjach rozwoju i wychowania u Komeńskiego? Zdaniem B. Sitarskiej – badaczki Komeńskiego inspirującej innych do eksploracji naukowych w poszukiwaniu prawd i wartości – „(...) nie sposób zgłębić życia Jana Amosa Komeńskiego i jego idei. Każde bowiem dzieło, każdy rozdział, strona, a nawet zdanie, to pole nowych refleksji i interpretacji i coraz to innych w zależności od wiedzy i kompetencji interpretacyjnych, które nie stoją w miejscu” (2020, s. 224-225). Tyle tylko że owe interpretacje stają się domeną nielicznych badaczy i nie zawsze znajdują należne miejsce w praktyce akademickiej. Współczesność nie lubi przeszłości. Żyjemy w czasach problemów generowanych przez dynamiczne zmiany cywilizacyjne, w tym nowych rodzajów zagrożeń: militarnych, biologicznych, medialnych.

W rys historyczny, ukazujący drogę popularyzacji i badania nad Komeńskim wpisuje się również działalność Muzeum Okręgowego w Lesznie i jego tradycje komeniologiczne. Dr Kamila Szymańska, bibliotekoznawca i dyrektor Muzeum, jest autorką licznych prac w tym artykułów publikowa-

nych w „Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych seria pedagogika”. Ich wieloletnim redaktorem była prof. dr hab. Barbara Sitarska, związana z Instytutem Pedagogiki obecnego Uniwersytetu w Siedlcach. K. Szymańska (2019, s. 409-414) jest autorką szkicu do portretu komeniologa, jakim był niewątpliwie Alojzy Konior (żyjący w latach 1925-2020), i przedstawia jego zasługi w popularyzacji twórczości Jana Amosa Komeńskiego (konferencje, publikacje i współpraca z ośrodkami zagranicznymi; Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne) jest jedną z zasłużonych postaci w rozwoju komeniologii. O tym, jakie były początki rozwoju myśli komeniologicznej, świadczy powstanie Wyższej Szkoły Zawodowej im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie oraz działalność prof. Heliodora Muszyńskiego (2014, s. 93-118; 2015, s. 101-128). Znaczącą postacią w polskiej komeniologii jest dr hab. Sławomir Sztobryn prof. wcześniejszej ATH, autor licznych artykułów i monografii, recenzent w zakresie komeniologii. W Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych jest on autorem artykułów na temat miejsca komeniologii we współczesnych naukach humanistycznych i studiów nad pansofią (2019, s. 27-34; 2016, s. 25-33; 2020, s. 23-36). Poza wspomnianymi osobami w literaturze pedagogicznej zaczęły pojawiać się publikacje w tym monografie i artykuły obejmujące zagadnienia i analizę myśli i twórczości Komeńskiego. W ramach wspomnianych „Zeszytów” powstał dział przekładów fragmentów pansofii Komeńskiego z języków: czeskiego i łacińskiego prowadzony przez prof. Uniwersytetu Śląskiego dr. hab. Lubomira Hamplą, bohemistę, polonistę i językoznawcę (2017, s. 179-190; 2017, s. 191-198). Obecnie komeniologią w polskich ośrodkach akademickich zajmują się nie-liczne osoby.

Komeński w pedagogice a nauki społeczne i humanistyczne w perspektywie komeniologii

H. Muszyński o Janie Amosie Komeńskim pisze: „Tego wielkiego uczonego stanowczo nie daje się umieścić w rzędzie dotychczasowych myślicieli, którzy do prawdy o człowieku dochodzili na drodze filozoficznych dociekań. Jego sposób myślenia najwyraźniej wyłamuje się z tego dotąd powszechnie obowiązującego wzorca” (2014, s. 115). Ten sam autor uważa, że: „Komeński jest umysłem niezwykle wielostronnym. W swoich dociekaniach i poszukiwaniach wychodzi daleko poza problematykę szkoły i nauczania. Znaczna część jego twórczości poświęcona została problematyce teologicznej” (Muszyński, 2014, s. 93). Natomiast S. Sztobryn uzasadnia

zainteresowanie Komeńskim następująco: „Zainteresowanie myślą pedagogiczną Komeńskiego trwa od kilku stuleci. Początków należy doszukiwać się jeszcze za jego życia, gdy reformował szkolnictwo w wielu krajach europejskich. Współcześnie przynajmniej dwa narody są szczególnie zainteresowane badaniami dotyczącymi życia i twórczości Komeńskiego. Mam tu na myśli Czechów oraz Polaków. Ale można też wskazać inne kryterium – np. religijne” (2019, s. 29). Zdaniem S. Sztobryna „humanistyczny, pluralistyczny i transdyscyplinarny charakter komeniologii, jej powiązanie z naukami o różnym poziomie rozwoju (abstrakcji) ma swoje uzasadnienie także w silnym związku całej humanistyki z filozofią i ewolucją wyodrębniania się poszczególnych dyscyplin. Gwałtownie postępująca specjalizacja nauk, która ma miejsce od początku XX wieku, niejako uniezależniła je od filozofii, jednak takie dyscypliny naukowe jak choćby pedagogika ponownie szeroko otwierają się na integracyjne wsparcie filozofii” (Sztobryn, 2019, s. 31). Pedagogika jako nauka społeczna i jej liczne subdyscypliny wpisuje się w badania o charakterze interdyscyplinarnym, łączące kwestie i teorie z pogranicza nauk społecznych i humanistycznych. Jako nauka teoretyczno-praktyczna nie może zamykać się w ramach zagadnień związanych z edukacją, gdyż ta jest konsekwencją szeroko rozumianych zmian kulturowych, politycznych, ekonomicznych. Interdyscyplinarność współczesnej pedagogiki jest jej szansą na zrozumienie wielu zjawisk i zależności między różnymi dziedzinami życia. Subdyscypliny pedagogiki, takie jak: historia myśli pedagogicznej, dydaktyka, pedagogika społeczna, pedagogika dorosłych (wcześniej andragogika), teoria wychowania, pedagogika porównawcza (komparatystyka), pedagogika specjalna tworzą z całym swoim warształem metodologicznym szerokie spektrum dla badań o różnym zakresie i profilu, w które wpisuje się analiza twórczości Komeńskiego. Nawet w samej pedagogice twórczość Komeńskiego nie może być rozpatrywana tylko z perspektywy historii wychowania czy dydaktyki. Przyjęło się, że *Wielka dydaktyka* (Komeński, 1956) postrzegana jest przez pryzmat teorii nauczania, podczas gdy poza nią znajdujemy problemy społeczne, kulturowe pozwalające na podjęcie interpretacji i reinterpretacji w kontekście pedagogiki społecznej, pedagogiki dorosłych czy nawet pedagogiki specjalnej. Komeniologię – interdyscyplinarną naukę o Komeńskim w naukach humanistycznych i społecznych – należy postrzegać poprzez pryzmat różnic w przyjętych normach naukowości i metodologii badań; w przypadku historii – różnice te dotyczą ocen czynów Komeńskiego i jego intencji. S. Sztobryn w rozwoju polskiej

komeniologii dostrzega zdolność „(...) opisu zjawisk i procesów historycznych, wyjaśniających fenomen Komeńskiego (...) do formułowania tylko określonych twierdzeń, rzetelnie zbadanych i opartych na mocnych podstawach, ale o niskim stopniu ogólności (2019, s. 32-33). Z drugiej strony ten sam autor dostrzega tzw. zjawisko „wędrujących pojęć”, wynikające z ich przenikania z jednej do drugiej dyscypliny, uznając je za wielką szansę dla badań transdyscyplinarnych (Sztobryn, 2019, s. 33). Według S. Sztobryna „taki sposób myślenia otwiera nową perspektywę badań komeniologicznych, które mogą być ukierunkowane właśnie na ową wędrówkę pojęć i ich ewolucję w czasie i przestrzeni” (2019, s. 33).

Nauki społeczne (historia, językoznawstwo, filozofia, literaturoznawstwo, nauki o kulturze i religii) w tym także pedagogika odgrywają istotną rolę w kreowaniu komeniologii. Jej częścią są zagadnienia obejmujące teorię nauczania, systemy pedagogiczne, gdzie Komeński jawi się jako twórca jednolitej teorii systemu szkolnego, co podkreśla współcześnie J. Kuźma, twórca scholiologii, będącej nauką o szkole (2024). „Cała filozofia edukacji Jana Amosa Komeńskiego, jej założenia teoretyczne oraz zaproponowana przez niego hierarchiczna organizacja szkolna, legła u podstaw nowożytnego szkolnictwa, a wiele z jego koncepcji stało się aktualnych dopiero w we współczesnych czasach” (Kuźma, 2024, s. 43). Poza szkołą istotnym obszarem badań pedagogicznych w zakresie komeniologii są zagadnienia dotyczące kwestii społecznych, a także kulturowych. Te ostatnie są współcześnie domeną badań pedagogicznych z uwagi na interdyscyplinarność samej pedagogiki. Nie sposób zatem pominąć warunków społecznych, egalitaryzmu kształcenia, na co zwracał uwagę Komeński. Zmiany w pedagogice jako dyscyplinie, a jednocześnie nauce społecznej pozwalają na poszerzenie perspektyw i pól badawczych w powiązaniu z filozofią. Głębszy wymiar filozofii w analizie i interpretacji zjawisk społecznych pozwala na głębszą recepcję dzieł Komeńskiego i ich miejsce w tworzącej się stale komeniologii. Interpretacja dzieł Komeńskiego (szczególnie *Wielka dydaktyka* i *Pampaedia*) w świetle współczesnych problemów edukacyjnych tworzy nowe obszary do dyskusji i badań naukowych. Ich wyrazem jest wieloletnia edycja wspomnianych już „Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych” – przykład wzajemnego łączenia i przenikania struktur wiedzy z różnych dyscyplin, co buduje nowe interpretacje i reinterpretacje twórczości Komeńskiego. Komeniologia staje się nową interdyscyplinarną nauką, jednak bez właściwego oparcia w sformalizowaniu jej ram naukowych i instytucjonalnych (brak

ośrodków i instytutów badawczych, usankcjonowania jako nauki w strukturze polskich dyscyplin naukowych, nadawania stopni naukowych w jej zakresie, form kształcenia i doskonalenia, np. dla nauczycieli itp.). Sytuacja ta stwarza szerokie ramy i możliwości upowszechnienia komeniologii, co związane jest z zainteresowaniem Komeńskim i pracami badawczymi. Tymczasem brak formalnej legitymizacji komeniologii jako nauki pozostaje w sprzeczności z międzynarodowym charakterem badań nad dziełami Komeńskiego i udziałem w nich polskich badaczy. Nieliczni z nich, reprezentując różne ośrodki naukowe (w tym nieliczne w pedagogice), nie znajdują klimatu i szerszej popularyzacji dla penetracji badawczych nad Komeńskim. Profesor Barbara Sitarska podkreśla jedną z barier w tempie i zakresie badań komeniologicznych – brak przekładów dzieł Komeńskiego na różne języki, co dotyczy również polskiego (chodzi głównie o czynniki finansowe). Ponadto – zdaniem badaczki – u komeniologów z różnych krajów istnieje niewłaściwa tendencja w krytykowaniu innych badaczy w ich interpretacji dzieł Komeńskiego. Potwierdza to niestosowną w nauce rywalizację i dyskredytację pewnych stanowisk naukowych. Dyskusja i osobista narracja stanowią niezbywalne prawo badaczy do wyrażania własnych stanowisk i prezentacji badawczych. Fakt ten wynika również z odmiennych kontekstów historycznych i społeczno-kulturowych, których nie można ujednolicać (dotyczy to właśnie Komeńskiego i różnic między interpretacją, np. badaczy niemieckich i polskich). Sukces międzynarodowy w poszczególnych krajach dotyczący komeniologii, w tym w pedagogice i naukach o edukacji warunkuje wzajemny szacunek badaczy (najczęściej dotyczy Czechów, Niemców, Holendrów, Szwedów i Polaków) i zrozumienie różnych perspektyw historycznych.

Współcześni badacze Komeńskiego w polskiej pedagogice.

Krótką synteza

Rozważania o komeniologii i jej przyszłości mają swoją legitymizację w dotychczasowym dorobku polskich badaczy oraz terażniejszej tendencji w upowszechnianiu wiedzy i miejsca Komeńskiego w badaniach interdyscyplinarnych. Jedną z osób będących znawcą życia i twórczości Jana Amosa Komeńskiego był prof. dr hab. **Tadeusz Bieńkowski** (1932-2015), filolog, historyk, historyk nauki i oświaty. Jego znaczącą pracą była publikacja: *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu* (2000). Stanowiła ona wówczas syntezę wiedzy o Komeńskim w historii polskiej myśli pedagogicznej.

Kolejną postacią w grupie polskich komeniologów był dr **Alojzy Konior** (1925-2020), związany z Leszczyńskim Towarzystwem Kulturalnym. „Recenzje publikacji konferencyjnych i monografii redagowanych przez dr. Koniora ukazały się m.in. na łamach „Kwartalnika Historii, Nauki i Techniki”, „Analecta”, „Kwartalnika Pedagogicznego” oraz „Rocznika Leszczyńskiego. Konferencje i publikacje powstały we współpracy ze środowiskami akademickimi i Polską Akademią Nauk oraz instytucjami zagranicznymi: Wydziałem Filozoficznym Czeskiej Akademii Nauk w Pradze (Filosofický Ústav CAV) i Niemieckim Stowarzyszeniem Komeniologów (Deutsche Comenius Gesellschaft e.V.)” (Szymańska, 2019, s. 411). Z Leszmem i Wyższą Szkołą Zawodową im. Jana Amosa Komeńskiego w Lesznie związany był również prof. dr hab. **Heliodor Muszyński**. Powołał on w Lesznie Instytut Pedagogiki i Pracownię Komeniologiczną. Jest autorem publikacji o twórczości Komeńskiego, m.in. *Komeńskiego koncepcja szkoły* (2015, s. 101-128) i innych opracowań (2009, s. 69-100; 2010, s. 163-178; 2014, s. 93-118). Z historią Oświaty i Wychowania na Uniwersytecie Warszawskim związany jest prof. dr hab. **Adam Fijałkowski**. Jest on autorem następujących prac: *Orbis pictus – Świat malowany Jana Amosa Komeńskiego/ Die Welt in Bildern des Johann Amos Comenius; Tradycja i nowatorstwo w Orbis sensualium pictus Jana Amosa Komeńskiego; Jan Amos Komeński, Świat w obrazach rzeczy dostępnych zmysłom* (wstęp, przekład i opracowanie A. Fijałkowski). Jego udziałem w badaniach nad twórczością Komeńskiego są także liczne artykuły i recenzje w języku polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim. Inną znaczącą postacią w tworzącej się komeniologii jest związany z UŁ i Towarzystwem Pedagogiki Filozoficznej im. Bronisława F. Trentowskiego były prof. ATH (obecnie uniwersytet) dr hab. **Sławomir Sztobryn**. Prowadzi on badania w zakresie pedagogiki historycznej i filozoficznej, jest wydawcą dwóch wielotomowych serii zatytułowanych *Pedagogika Filozoficzna* oraz *Rzeczywistość Edukacyjna*, autorem monografii *Historiografia i historiozofia pedagogiki*. Jako komeniolog jest autorem i recenzentem licznych artykułów z zakresu komeniologii i historii myśli pedagogicznej. Wśród wielu prac należy przywołać jego teksty: *Polska XX-wieczna recepcja pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego* (2017, s. 57-72) czy też *Znaczenie i obecność myśli pedagogicznej Jana Amosa Komeńskiego w prądach i kierunkach pedagogiki Nowego Wychowania* (2018, s. 23-31).

Profesor Barbara Sitarska i „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne” – inspiracje i pasja

Dorobek naukowy wspomnianych badaczy jest wzbogacony wieloletnimi badaniami nad Komeńskim i pracą naukową prof. Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach (obecnie Uniwersytetu w Siedlcach) dr hab. **Barbary Sitarskiej**.

Działalność Komeńskiego stała się jednym z obszarów badawczych zainicjowanych w Instytucie Pedagogiki na Wydziale Nauk Społecznych (wcześniej Wydziale Humanistycznym) siedleckiej uczelni przez prof. Barbarę Sitarską. Poza komeniologią zajmowała się ona dydaktyką szkoły wyższej, pedeutologią i wybranymi aspektami szeroko rozumianej edukacji – w tym ustawicznej – i jej uwarunkowań. Była współorganizatorem 12 konferencji z cyklu: „Jakość kształcenia w szkole wyższej”, czterech międzynarodowych seminariów o Janie Amosie Komeńskim i współredaktorem monografii z cyklu: „Studia Comeniana Sedlcensia” (2019; 443). Zainicjowane przez nią międzynarodowe seminaria naukowe o Janie Amosie Komeńskim we współpracy z Romanem Mnichem (filologiem) były owocem inspiracji ze strony pierwszego Prezesa Niemieckiego Towarzystwa Komeniologicznego w Berlinie dr Wernera Korthaase. Po jego śmierci wspierane były przez pastora dr Manfreda Richtera. Naukowym kompendium tych zagadnień i podsumowaniem działalności badawczej prof. Sitarskiej jest praca: *Edukacja szkolna w kontekście edukacji całościowej w perspektywie autobiograficznej* (2022).

Dr hab. **Barbara Sitarska** prof. UPH jest inicjatorką i redaktorem ośmiu tomów „Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych, seria pedagogika”. Przez wiele lat związana z pracą naukowo-dydaktyczną na siedleckiej uczelni stała się jedną z nielicznych w polskich ośrodkach akademickich badaczką, która upowszechniła myśl i działalność Komeńskiego, czego pokłosiem były liczne konferencje, Seminaria Komeniologiczne, a przede wszystkim seria wydawnicza wspomnianych Zeszytów. Stały się one punktem zbornym w wymianie myśli komeniologicznej o charakterze transdyscyplinarnym. Skupiły badaczy polskich i zagranicznych reprezentujących dyscypliny z zakresu nauk społecznych i humanistycznych, co stanowi dzisiaj o ich wartości merytorycznej i badawczej. Ponadto są one znaczącym wkładem w rozwój komeniologii. Barbara Sitarska z ogromnym zaangażowaniem i pasją redagowała ów cykl, a jej dbałość o poziom merytoryczny i wartość naukową tekstów zaowocowała przyznaną punktacją (40 pkt) na

międzynarodowej liście czasopism punktowanych. Jak sama twierdzi: „zjawiskiem niesprzyjającym uprawianiu nauki jest tzw. punktoza, która powoduje, że nauczyciele akademicy publikują tylko dla zdobywania punktów, tracąc prawdziwy cel i sens uprawiania nauki. **Ginie gdzieś** wtedy **pasja wiedzy**, która naukowcom zawsze przyświecała” (Sitarska, 2022, s. 666). Wydawane od 2014 roku „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne” stały się pokłosiem badawczej determinacji prof. Barbary Sitarskiej i jej umiejętności skupiania ludzi wokół osoby i fenomenu Jana Amosa Komeńskiego. To ona stała się inspiratorką poszukiwań i eksploracji badawczych autorów tekstów nie tylko w obszarze pedagogiki, ale także językoznawstwa, filozofii czy historii. Należy przywołać tytuły poszczególnych tomów „Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych”, by potwierdzić obszary prze-myślane do naukowej konfrontacji i dyskursu. Wszystkie były wydawane przez Naukowe Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach (obecnie Uniwersytetu w Siedlcach). A oto one:

- Tom I – *O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację;*
- Tom II – *Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia;*
- Tom III – *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości;*
- Tom IV – *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego;*
- Tom V – *Jan Amos Komeński w epoce współczesności odczytania – kontynuacje – krytyka;*
- Tom VI – *W stronę komeniologii jako nauki – dyskusje – polemiki – dylematy;*
- Tom VII – *Pansofia Jana Amosa Komeńskiego w interpretacjach i reinterpretacjach polskich i europejskich komeniologów;*
- Tom VIII – *Od Jana Amosa Komeńskiego do współczesności – znaczenie idei wielkiego pedagoga dla rozwoju nauki i edukacji.*

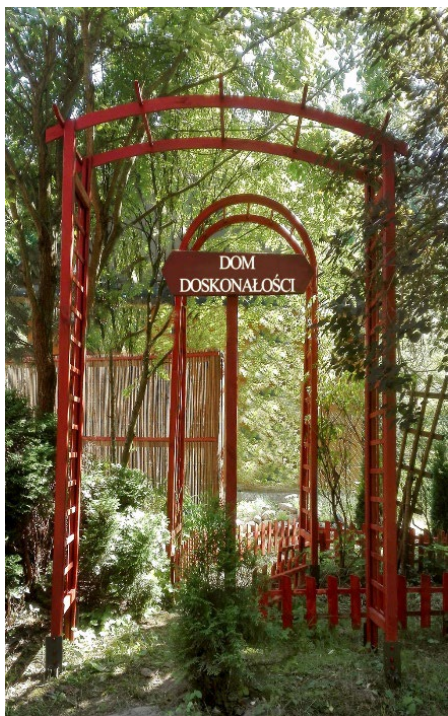
Tematyka poszczególnych edycji wskazuje na różnicowanie się dyskursów wokół twórczości Komeńskiego, tym bardziej że są one wzbogacone interdyscyplinarną analizą w ramach podejmowanych zagadnień. Ich „wyliczenie” potwierdza przyjętą przez redaktora „Zeszytów” chronologię sytuującą wiedzę o Komeńskim i interpretacje jego twórczości w pewnym porządku. Nadaje on wszystkim wydaniom publikacji wieloaspektowy i różnorodny wymiar, legitymizując tym samym celowość i znaczenie naukowej wartości podejmowanych analiz.

Profesor Barbara Sitarska była redaktorem naukowym wszystkich tomów wydawanych w latach 2014-2021. Dwa z nich (tom VI i VII) dotyczą *komeniologii* jako potencjalnej, samodzielnej nauki i jej perspektyw naukowych w Polsce. Współpracowała z Muzeum okręgowym w Lesznie i uczelnią w tym mieście (obecnie Akademią Nauk Stosowanych). Prowadziła zespół badawczy w Instytucie Pedagogiki w siedleckiej Uczelni (2020-2022), realizując projekt badawczy pt. *Od Jana Amosa Komeńskiego do współczesności*. Głównym zadaniem badawczym było otwarcie wirtualnego *Ogrodu Pedagogiczno-Filozoficznego Jana Amosa Komeńskiego*, zwanego *Ogrodem Comeniusa*, dla uczczenia 350 rocznicy śmierci Myśliciela. Konstrukcja ogrodu, nazwy jego alei i zakątków są ściśle powiązane myślami i hasłami charakterystycznymi dla Jana Amosa Komeńskiego. Przykładem są nazwy alei: PANSOFII (EDUKACJI NIEUSTAŁAJĄCEJ; POGLĄDOWOŚCI; LABIRYNTÓW; SZCZĘŚLIWOŚCI oraz obiekty w postaci domów: BAŚNI I BAJEK, ADOLESCENCJI; SAMOWIEDZY I REFLEKSJI; DOSKONAŁOŚCI, POGLĄDOWOŚCI; PRZEMIJANIA.

Ryc. 1. Dom rodzinny prof. Barbary Sitarskiej – miejsce urodzenia, dzieciństwa i wczesnej młodości. Miejsce założenia Ogrodu Pedagogiczno-Filozoficznego Jana Amosa Komeńskiego. Fot. B. Sitarska

Źródło: <https://comenius.uph.edu.pl/aktualnosci/864-ogrod-pedagogiczno-filozoficzny-jana-amosa-komenskiego>, dostęp: 10.09.2023

Ryc. 2.-4. Dom Doskonałości, Dom Samowiedzy i Refleksji oraz twórczyni Ogrodu prof. Barbara Sitarska na tle rzeźby Jana Amosa Komeńskiego w towarzystwie drewnianych figur dzieci. Fot. B. Sitarska

Źródło: <https://comenius.uph.edu.pl/aktualnosci/864-ogrod-pedagogiczno-filozoficzny-jana-amosa-komenskiego>, dostęp: 10.09.2023

Wspomniana już praca *Edukacja szkolna w kontekście edukacji całościowej w perspektywie autobiograficznej* (2022) stanowi wielowątkowe, teoretyczno-empiryczne dzieło życia B. Sitarskiej. Autorka ukazała w nim edukację szkolną na tle edukacji całościowej w perspektywie autobiograficznej (780 stron). W rozdziale biograficznym występuje w roli badanego. Jest on syntezą życia osobistego, pracy naukowej i dydaktycznej. Za podstawę filozoficzną, ideologiczną i historyczną autorka uczyniła życie i dzieło Jana Amosa Komeńskiego. W celu ukazania zawartości owego dzieła warto przywołać jego rozdziały:

1. Szkoła jako instytucja społeczna i edukacyjna w systemie edukacji całościowej.
2. Edukacja całościowa priorytetowym wyzwaniem współczesnego człowieka i społeczeństwa.
3. Jan Amos Komeński jako prekursor edukacji całościowej. Odzwierciedlenie jego koncepcji we współczesnym systemie edukacji całościowej.
4. Całościowe uczenie się jako uczenie biograficzne.
5. Czy szkoła jako instytucja edukacyjna przygotowuje do edukacji całościowej w każdych warunkach (przed Covidem i w okresie pandemii)? Edukacja zdalna w ocenie uczniów, studentów, nauczycieli i rodziców – wyniki badań sondażowych (2021).
6. Edukacja szkolna a edukacja całościowa jako ekspresja wspomnień respondentów o edukacji szkolnej i ich wyobrażeń o edukacji całościowej.
7. Autobiografia edukacyjna na przestrzeni życia Autorki jako wynik uczenia się z własnej biografii – narracja własna badacza (Sitarska, 2022).

Rozdziały te łączą wątki autobiograficzne z badaniami środowiskowymi. Są jednocześnie potwierdzeniem pasji i inspiracji twórczością i działalnością Komeńskiego, w którym autorka upatruje zarówno rolę i znaczenie instytucjonalnych form edukacji, jak i jej ustawiczny charakter na drodze całościowego rozwoju. Poznanie, badawcza dociekliwość, ciągłe eksplorowanie rzeczywistości jest autobiograficzną perspektywą o bardzo indywidualnej dynamice. Poszczególne rozdziały pracy potwierdzają przenikanie myśli i koncepcji Komeńskiego w jej wizji rozwoju współczesnego człowieka i własnej kreacji życia i świata.

Dorobek naukowy prof. Barbary Sitarskiej niewątpliwie może predestynować do znaczących zasobów i kierunków w rozwoju komeniologii. Jej wkład w rozwój badań nad Komeńskim wynika z pasji badawczej i dostrzeżeniu w osobie Komeńskiego i jego twórczości ponadczasowych wartości, wielu aspektów edukacji i czynników ją warunkujących. Potwierdzeniem są interdyscyplinarne teksty, którym poświęciła całą swoją energię i badawczą dociekliwość – również we współpracy z badaczami polskimi i zagranicznymi.

Komeniologia i jej perspektywy

W polskiej pedagogice, poza wspomnianymi wyżej osobami, pracą i działalnością naukową prof. Barbary Sitarskiej, trudno jest mówić o wzmożonej aktywności w zakresie rozwoju komeniologii. Paradoksalnie powstało wiele prac i mniejszych publikacji o charakterze interdyscyplinarnym. Praktycznie nie istnieje obecnie zespołowa działalność komeniologiczna. Badania nad twórczością Komeńskiego wydają się dzisiaj domeną indywidualnych prac badaczy polskich, niemających jednak legitymizacji akademickiej.

Fascynacja Komeńskim w Polsce dotyczy pojedynczych osób, dokonujących interpretacji dzieł Komeńskiego, czasem w kontekście problemów współczesnego świata. W historii myśli pedagogicznej zbyt mało uwagi poświęca się osobie Komeńskiego (dotyczy to programów kształcenia na kierunkach pedagogicznych). Komeńskiego w literaturze pedagogicznej poddaje się coraz częściej krytyce. Jest ona zwykle związana z krytyką jego systemu szkolnego, który nie mieści się we współczesnych standardach i paradygmatach edukacyjnych związanych z aktywnością ucznia, eksploracją rzeczywistości poprzez metody aktywne, a przede wszystkim „uwikłania” uczenia się i nauczania w nowoczesne technologie. Znamy ich pozytywne, ale i negatywne konsekwencje. Są znakiem czasu i potwierdzają dokonujący się rozwój ludzkości, ale nie zawsze idzie to w parze z humanizacją i ogólnie pojętym dobrem człowieka.

Globalizacja, konsumpcjonizm, liberalizm w wychowaniu, a wraz z nim zmiany w systemach wartości, w rozwoju i analizach naukowych dzieł Komeńskiego mimo ich uniwersalizmu i ponadczasowości – wydają się przyjmować wyłącznie teoretyczny wymiar. Praktyka życia codziennego rządzi się zgoła odmiennymi zasadami. „Ten pozornie szczęśliwy i atrakcyjny świat globalnej pajęczyny z jednej strony niweluje bariery geograficzne, językowe i kulturowe. Z drugiej zaś strony niesie dehumanizację, wzmac-

nianą coraz większym postępowaniem technologicznym prowadzącym do wykluczenia człowieka z wielu obszarów jego działalności, w tym także sztuki” (Dobrowolska, 2023, s. 41). Współczesny świat odrzuca moralny porządek, przyjmując aksjologiczny relatywizm, a tym samym tworzy warunki do powszechnej tolerancji. Wykracza ona często poza dopuszczalne ramy społeczne, stwarzając liczne zagrożenia i konflikty. „Tymczasem Komeński marzył o świecie pełnym harmonii i związków z naturą. W tej perspektywie – w tym także w oparciu o jego Pansofię – tkwi tęsknota za proponowanym przez niego, chociaż utopijnym, wymiarem życia i prawem człowieka do bezpiecznej egzystencji” (Dobrowolska, 2023, s. 42). I może właśnie w tym tkwi potrzeba interpretacji i badawczych dociekań, poszukujących w twórczości Komeńskiego uniwersalnych zasad, co tym samym uzasadnia kreowanie komeniologii i dalszy jej rozwój. Włączenie do współczesnej myśli pedagogicznej refleksji nad głębią teoretycznych rozwiązań Komeńskiego mogłoby stać się początkiem nowego wymiaru edukacji. Jej charakter poza naukowym racjonalizmem powinien dopuszczać duchowe aspekty istnienia, łączność człowieka z naturą w interdyscyplinarnych kontekstach. Nauka nie może wykluczać holistycznego sensu istnienia – w tym pozamaterialnego wymiaru – stanowiącego o bogactwie i niepowtarzalności bytów. Granice interpretacji i perspektywy komeniologii wydają się w tym wypadku niezmiernie. Poszukiwanie harmonii egzystencji i bezpieczeństwa w dobie wielu zagrożeń człowieka nadaje twórczości Komeńskiego charakter źródeł, stanowiących nieprzebraną i nieskończoną przestrzeń dla pedagogicznych – i nie tylko – poszukiwań i inspiracji.

Bibliografia

- Bieńkowski, T., (1998). *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Wydawnictwo: Akademia Humanistyczna im Aleksandra Gieyszтора.
- Bieńkowski, T., (2000). *Jan Amos Komeński o nauczaniu i wychowaniu*, Wydawnictwo: Akademia Humanistyczna im Aleksandra Gieyszтора.
- Biograficzne noty autorów* (2019). „W stronę komeniologii jako nauki. Dyskusje – Polemiki – Dylematy, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. VI, s. 443.
- Dobrowolska, B. (2015). *Globalizacja i parametryzacja w edukacji – upodmiotowienie czy masowość*, w: A. Olubiński, M. Suska-Kuźmicka (red.), *Zagrożone człowieczeństwo. Od zagrożeń i patologii do profilaktyki i wsparcia*, t. III, Wydawnictwo: Impuls, s. 79-88.

- Dobrowolska, B. (2023). *Jan Amos Komeński w edukacji – klasyka pedagogiczna i ponadczasowość. Komeniologia versus współczesność*, w: U. Tyluś, E. Wyczółkowska (red.), *Jan Amos Komeński we współczesnej szkole*, Wydawnictwo UPH, s. 27-45.
- Dobrowolska, B. (2022). *Świat oczami Jana Amosa Komeńskiego: pansofia, uniwersalizm a współczesne przemiany w kontekście komeniologii*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. IX, s. 47-64.
- Hampl, L. (2017). *Finspøngski rękopis Jana Amosa Komeńskiego – kontrowersje i sprzeczności wokół jego twórczości*, „Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. IV, s. 191-198.
- Hampl, L. (2017). *Współczesna recepcja myśli Komeńskiego w Czechach na podstawie przykładu jego słynnej sentencji dotyczącej narodu i wizji lepszej przyszłości*, „Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. IV, Siedlce, s. 179-190.
- Komeński, J.A. (1956). *Wielka dydaktyka*, Wydawnictwo: Ossolineum.
- Kuźma, J. (2024). *Scholiologia. Zarys koncepcji ogólnej nauki o szkole*, Wydawnictwo: Impuls.
- Muszyński, H. (2010). *Warsztat intelektualny Jana Amosa Komeńskiego*, w: B. Sitarśka, R. Mnich (red.), *Jan Amos Komeński w kontekście kultury i historii europejskiej XVII wieku*, Wydawnictwo: Akademia Podlaska, s. 163-178.
- Muszyński, H. (2015). *Komeńskiego koncepcja szkoły*, „Jan Amos Komeński – jego pedagogika i filozofia, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. II, s. 101-128.
- Muszyński, H. (2014). *Metodologiczne podstawy twórczości Jana Amosa Komeńskiego*, „O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. I, Wydawnictwo UPH, s. 93-118.
- Muszyński, H. (2014). *Metodologiczne podstawy twórczości Jana Amosa Komeńskiego*, „O Janie Amosie Komeńskim i jego poglądach na edukację, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. I, Siedlce 2014, s. 93-118.
- Muszyński, H. (2009). *Myśl Komeńskiego w świetle współczesnej pedagogiki*, w: A. Konior (red.), *Jan Amos Komeński i Bracia Czescy w 389 rocznicę przybycia do Leszna*, Wyd. Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne, Leszno, s. 69-100.
- Sitarśka, B. (2022). *Edukacja szkolna w kontekście edukacji całościowej w perspektywie autobiograficznej*, Siedlce: Wydawnictwo UPH.
- Sitarśka, B. (2020). *Pansofia jako idea edukacji nieustającej Jana Amosa Komeńskiego*, „Pansofia Jana Amosa Komeńskiego w interpretacjach i reinterpretacjach polskich i europejskich komeniologów”, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. VII, s. 185-230.
- Sztobryn, S. (2017). *Polska XX-wieczna recepcja pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego*, „Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego”, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. I, s. 57-72.

- Sztobryn, S. (2018). *Znaczenie i obecność myśli pedagogicznej Jana Amosa Komeńskiego w prądach i kierunkach pedagogiki Nowego Wychowania*, „Jan Amos Komeński w epoce współczesności. Odczytania – kontynuacje – krytyka, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. V, s. 23-31.
- Sztobryn, S. (2019). *Miejsce komeniologii we współczesnych naukach humanistycznych*, „W stronę komeniologii jako nauki. Dyskusje – Polemiki – Dylematy, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne seria pedagogika”, t. VI, s. 27-34.
- Sztobryn, S., (2020). *W poszukiwaniu pansofii Komeńskiego w badaniach polskich komeniologów*, „Pansofia Jana Amosa Komeńskiego w interpretacjach i reinterpretacjach polskich i europejskich komeniologów. Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. VII, s. 23-36.
- Sztobryn, S. (2016). *Wprowadzenie do pansoficznych podstaw pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego*, „Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. III, s. 25-33.
- Szymańska, K. (2019). *Alojzy Konior – szkic do portretu komeniologa*, „W stronę komeniologii jako nauki. Dyskusje – Polemiki – Dylematy, Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne seria pedagogika”, t. VI, s.409-414.